

Çeşitli Yönleri İle Devlet Borçlanması ve Borç Yönetimi

Aralık 2017
Ferhat EMİL

Hazine İşlemleri

- Hazinesinin Görevi
 - Devletin Bilançosunu Yönetmek
 - Alacakların Yönetimi
 - Görev İkiliği
 - Maliye-vergi alacakları, gayrı menkul
 - Hazine-Borçlanma ilişkisinden doğan alacakları
 - Krediler
 - Sübvansiyonlar
 - Devirli krediler
 - Garantili Krediler

BİR KLASİK HAZİNE FONKSİYONU OLARAK NAKİT YÖNETİMİ

- ZAMAN BAKIMINDAN DENKLEŞTİRME
 - Gelir ve Giderdeki dönemsel farklılıkları giderme
 - Temel olarak bir borç yönetimi işlemi
- YER BAKIMINDAN DENKLEŞTİRME
 - Nakdin gereğinde gerektiği yerde bulundurulması işlemi
 - Tek Hesap (1970-2006)
 - Merkezi Sistem (2006..)

Hazine İşlemleri

- Borç ve Nakit Yönetimi
 - Kamu Borcunun Yönetilmesi Meselesi
 - Hukuki Yön
 - Teknik Yön
 - Nasıl Borçlanılır ?
 - İlkeleri Nelerdir ?
 - Araçları nelerdir ?

Borçlanmanın Hukuki Niteliđi

- Kamu Borcu

“Devletin Belirlenmiş bir ödeme çizelgesine göre hak sahiplerine yine önceden belirlenmiş koşullara göre yapmak durumunda olduğu anapara ve /veya faiz ödemelerinden doğan yükümlülüğü”

Borçlanma Yetkisi Kime Aittir ?

- Tarihi Gelişim

- Osmanlıda dış Borçlanma – Duyün-u Umumiye
- Cumhuriyet Döneminde –Demiryolları istikrazları,Milli Savunma İstikrazları,Toprak tahvilleri (1923-1950)- daha çok kamu kuruluşlarına satış
- 1950-60 Döneminde hazine bonoları yolu ile TCMB den finansman
- 1960-1985 Döneminde proje kredileri,IMf kredileri dış borçlanma,TCMB finansmanı,bankalara satılan devlet tahvilleri
- 1985 ve sonrası piyasalardan borçlanma

Borçlanma yetkisi kime aittir ?

- Borçlanma her şeyden önce vergilendirme yetkisi ile birlikte düşünülmelidir.
- Vergilendirme bir egemenlik yetkisi olarak meclise aittir
- Borçlanma da bir egemenlik yetkisidir.(Mali taahhüt altına girme yetkisi.
- Sonuçta her iki yetkinin de kaynağında yasallık ve Meclis iradesi vardır.
- Sonuçta borçlanma yetkisi Meclise ait olmalıdır.(Hukuken bu sonuca varıyoruz ama..)

Borçlanma yetkisi kime aittir ?

- Borçlanma konusunda birincil yetki yasama organındadır ama;
- Yasama organı bu yetkisini kanun çıkararak kullanır.
- Bu kanun genellikle hükümete borçlanma konusunda yetki verilmesi şeklinde olur (İkincil veya türev yetki)

Borçlanma yetkisinin devri

- Devredilen bu yetkinin nasıl kullanılacağı ;
 - Sınırları (miktarı)
 - Faiz oranı
 - Vadesi açısından
- Yasama organı tarafından açıkça belirtilmelidir.

Bu uygulamada nasıl oluyor ?

- Teoride tartişılan husus esasında borçlanmanın ilk zamanlarından kalma proje tipi borçlanmaya uygun bir beklentidir.
- Günümüzde kamu finansmanı amacı ile yapılan borçlanmada Meclisten her bir borçlanma için yetki almanın pratik bir zorluğu vardır.

Kamu Borçlanmasında Yetkinin Nitelik değişimine uğraması- Piyasaların rolü

- Kamu Finansmanı piyasadan yapılmaya başlandıktan sonra (özellikle iç borçlama piyasalarının gelişmesi ve yurtdışı tahvil piyasalarından borçlanılmaya başlanması) borçlanmanın vadesi, faizi ve miktarı ile ilgili kararlar piyasadan bağımsız alınmamaya başlamıştır.
- O zaman her borçlanma için Meclisten yetki almak pratikte borçlanma yapılmaması anlamına gelir.

Borçlanma yetkisi nitelik değiştiriyor

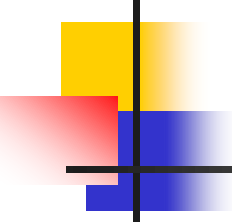

- Borçlanmanın piyasalardan yapılması kamu finansmanı amacı ile yapılan borçlanmada meclisin hükümetlere baştan borçlanma yetkisini toptan devretmesine yol açmıştır.
- Bu bir yandan esneklik sağlarken öte yandan özellikle borçlanma sınırı konusundaki düzenlemeler iyi yapılmadığında aşırı harcama eğilimlerini teşvik eden bir nitelik taşıma riskine sahiptir.

Borçlanma yetkisi sonuçta kime aittir? Hazine ve Borç Yönetimi

- Yetkinin nitelik değiştirdiği günümüz koşullarında Meclis yetkisini hükümetlere devrederken pratikte bu yetki ülkelerin hazineleri tarafından kullanılır.
- Hazine devletin mali yönden tüzel kişiliğini temsil eder. Yani devlet adına borç yaratan işlemlere girişmek hazinenin işidir.
- Hazinenin bu işi yapmasına borç yönetimi denir.

Ülkemizde başka kimler borçlanma yetkisine haizdir ?

- Başta Hazine (bütçe kanunları ve 4749)
- Toplu Konut İdaresi (kendi özel kanunu)
- İl özel İdareleri ve Belediyeler (kendi özel kanunları)
- KİT'ler (kendi özel kanunları)
- Kamu Bankaları (kendi özel kanunları)

Ancak özellikle dış borçlanmalarında Hazine izni veya görüşü gerekir.

Vergileme – para basma – kamu borcu

Bazı temel ilişkiler

- Harcamaları finanse ederken üç yol vardır.
 - Vergi
 - Para basma (özel durum)
 - Borçlanma

1- vergi tek yönlü bir değişim yaratır.(Zorunluluk rolü- kamu mali üretiminin en birincil finansman aracı)

2- Borçlanma ikili bir değişimdir.

Hem borç alan hem de borç veren arasında gönüllü bir ilişkidir.Ancak kamu malından tercihli olarak yararlanma ayrıcalığı yoktur.

Hem de bugün ile gelecek arasında tercih değişimi yaratır.(borç vergi- Ricardo/Barro teoremi)

Borç Yönetiminin Teknik Yönü

-
-
- Felsefesi
 - Yükü
 - Araçları

BORÇ YÖNETİMİNİN FELSEFESİ

Borç yönetimi, Hazine'nin toplam nakit ihtiyacını maliyet unsurunu gözönüne alarak yönetme sürecidir. Bu süreçte devletin finansman maliyetinin uzun vadede minimize edilmesi amaçlanır.

Borç Yönetimi, ***borçların miktar ve bileşiminde*** yani vade ve alacaklar itibarıyla ***ayarlamalar yapmak*** şeklinde gerçekleşir.

Borçlanmanın zamanlararası yükü

- Borçlanma gelecek kuşaklara yük aktarır mı ?
 - Dış Borçta durum
 - Kısmen doğru
 - Dış borç verimli yatırımlarda kullanılmışsa gelecek nesil de olumlu etkilenebilir.
 - İç Borçta durum
 - Gelecek kuşaklara yük aktarılmaz (toplum kendi kendine borçludur)-Bu bir görüş- Barro Ricardo teoreminin temeli
 - Borçlanma karşılığı yapılan harcamadan gelecek nesil yararlanmıyorsa yük aktarılabilir (bu da karşı görüş)
 - İç Borç Dış Borç ayrımının karmaşıklaşması

Borç Yönetiminin Yön Verici ve Tamamlayıcı İlkeleri

- ***Devletin borçlanma ihtiyacının karşılanması (Yön Verici İlke)***
- ***Tamamlayıcı İlkeleri***
 - ***Mali Piyasalarda devletin istikrarlı biçimde bulunmasını sağlamak***
 - ***Borçlanma maliyetinin minimize edilmesi***
 - ***Devletin borç operasyonlarının piyasaya olan etkisinin en aza indirilmesi***
 - ***Dengeli bir vade yapısının sağlanması***

BORÇLANMA POLİTİKASI İLKELERİ

1- LİKİDİTE

2 - ŞEFFAFLIK

3 - BASİTLİK

BORÇ YÖNETİMİNİN KARŞI KARŞIYA BULUNDUĞU RİSKLER

1- PİYASA/MALİYET RİSKİ

**2 - LİKİDİTE
(FONLAMA/ROLL-OVER) RİSKİ**

**3 - KARŞI
TARAF RİSKİ**

**4 - OPERASYONAL
RİSKLER**

Türkiye'de Borçlanma Sistemi

BÜTÇE/NAKİT DENGESİ VE FİNANSMAN

A	Genel Bütçe Gelirleri
B	Genel Bütçe Harcamaları
C (A-B)	Bütçe Dengesi
D	Bütçe Emanetler/Avansları
E (C+/-D)	Nakit Dengesi
F (G+H+K)	Finansman
G	Dış Borçlanma (Net)
	Kullanım
	Ödeme
H (I+J)	İç Borçlanma (Net)
I	Devlet Tahvili (Net)
	Kullanım
	Ödeme
J	Hazine Bonosu (Net)
	Kullanım
	Ödeme
K	Diğer

HAZİNE BORÇLANMA İHTİYACININ HESAPLANMASI

TOPLAM GELİRLER	1500
FAİZ DIŞI HARCAMALAR	1700
TOPLAM FAİZ ÖDEMELERİ	700

NAKİT AÇIĐI = 1500-(1700+700)=-900 **900**

DIŞ BORÇLANMA	500
DIŞ BORÇ ANAPARA ÖDEME	700
NET DIŞ BORÇLANMA = 500-700=-200	200

İÇ BORÇ ANAPARA ÖDEME (-) **800**

DÖNEM BAŐI İTİBARIYLA KASA (+) **300**

MİNİMUM BORÇLANMA GEREĞİ

NA(-900)+NDB(-200)-İBA(800)+KASA(300)=-1600 **1600**

BÜTÇE FİNANSMANI

- *Bütçe Dengesi* = Bütçe Gelirleri – Bütçe Giderleri
- *Bütçe Faiz Dışı Denge* = Bütçe Gelirleri – Bütçe Faiz Dışı Giderleri
- *Bütçe Nakit Dengesi* = Bütçe Dengesi – Bütçe Emanetleri + Avanslar
- *Bütçe Finansman Gereksinimi* = Bütçe Nakit Dengesi + İç Borç Anapara Ödemesi + Dış Borç Anapara Ödemesi
- *Hazinenin Finanse Etmek Zorunda Olduğu Miktar* = Bütçe Finansman Gereksinimi + Diğer (Bütçe Dışı İkraz., Görev Zararı, Olağanüstü Ek Giderler, Borçlanma Programında Olabilecek Sapmalar Nedeniyle Ödenmesi Gereken Faiz Artışları)

Hazinenin Finansman Denklemi = (Vergi Gelirleri+Vergi Dışı Gelirler)-(Personel Giderleri+Diğer Cari Giderler+Yatırım Giderleri+Transfer Giderleri)-Bütçe Emanetleri+Bütçe Avansları-(İç Borç Anapara Ödemeleri+Dış Borç Anapara Ödemeleri = Bütçe Finansman Gereksinimi+Diğer = Hazinenin Finanse Etmesi Gereken Miktar = Yeni İç Borçlanma + Yeni Dış Borçlanma + Diğer Finansman Kalemleri

BORÇ VE RİSK YÖNETİMİ

Borç ve Risk Yönetim Organizasyonu

- Hazine içinde oluşturulan Borç ve Risk Yönetim Komitesi
- İç ve dış borçlanmanın ayrı ayrı yürütüldüğü Borçlanma Birimleri (Front Office)
- Alacak, iç ve dış borç ile bu kapsamda doğacak risklerin bir bütün olarak yönetildiği Risk Yönetim Birimi (Mid-Office)
- İç ve dış borç kayıt ve ödeme işlemlerinin yürütüldüğü Borç İşlemleri Birimi (Back Office)

Borçlanma Çeşitleri

- Dış Borçlanma
 - Proje Finansmanı
 - Bütçe Finansmanı
 - Tahvil İhraçları
 - Program Kredileri-Yapısal Uyum
 - IMF
 - Dünya Bankası

HAZİNECE İHRAÇ EDİLEN DEVLET İÇ BORÇLANMA SENETLERİ SINIFLANDIRMALARI

DİBS

Hazine
Bonosu

Devlet
Tahvili

DİBS

Kuponsuz
(İskontolu)

Kuponlu

Sabit faizli

Değişken faizli

DİBS

TL

Döviz

Döviz Cinsi

Dövize Endeksli

NAKİT DIŞI İÇ BORÇLANMA

■ İHRAÇ ŐEKLİ

- **Devlet Bakanlığı Makamından alınan onay çerçevesinde Doğrudan Satış**

■ İHRAÇ ÇEŞİTLERİ

- **İkrazen Yapılan İhraçlar** - *Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu*
- **İkrazen Olmayan İhraçlar** - *Kamu Bankaları, Fiskobirlik*
-

DİBS'LERİN İHRAÇ YÖNTEMLERİ

**“İHALE” YÖNTEMİYLE
İHRAÇ EDİLEN DEVLET İÇ
BORÇLANMA SENETLERİ**

**“TAP” SİSTEMİYLE İHRAÇ
EDİLEN DEVLET İÇ
BORÇLANMA SENETLERİ**

**“DOĞRUDAN SATIŞ”
YÖNTEMİYLE İHRAÇ EDİLEN
DEVLET İÇ BORÇLANMA
SENETLERİ,**

**“HALKA ARZ” YÖNTEMİYLE
İHRAÇ EDİLEN DEVLET İÇ
BORÇLANMA SENETLERİ**

İHALE SÜRECİ

İkincil Piyasa İşlemleri

SÜRE

Senedin itfa tarihi

İhale valör günü

Detaylı ihale duyurusu
(ihaleden önceki iş
günü yapılır)

İhalenin düzenlendiği tarih (genelde
Salı günleri yapılır)

Genel Devlet Bütçe Dengesi (GSYH'ya oran; yüzde)-IMF Fiscal Monitor 2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Belçika	0.1	-0.3	-1.3	-5.9	-4.1	-3.5	-3.4
Frahsa	-2.4	-2.7	-3.3	-7.6	-7.1	-5.9	-4.6
Almanya	-1.6	0.3	0.1	-3.1	-3.3	-1.7	-1.1
Yunanistan	-6.1	-6.7	-9.8	-15.5	-10.4	-8.0	-6.9
İrlanda	2.9	0.1	-7.3	-14.2	-32.0	-10.3	-8.6
İsrail	-1.2	-0.2	-2.8	-5.6	-4.1	-2.8	-2.2
İtalya	-3.3	-1.5	-2.7	-5.3	-4.5	-4.0	-2.4
Japonya	-4.0	-2.4	-4.2	-10.3	-9.2	-10.3	-9.1
G. Kore	1.1	2.3	1.6	0.0	1.7	2.1	2.4
Norveç	18.5	17.7	19.4	10.6	10.9	12.0	11.2
Portekiz	-0.4	-3.1	-3.5	-10.1	-9.1	-5.9	-4.5
Singapur	5.1	10.0	5.3	-0.8	5.2	3.2	3.6
İspanya	2.0	1.9	-4.1	-11.1	-9.2	-6.1	-5.2
İngiltere	-2.6	-2.7	-4.9	-10.3	-10.2	-8.5	-7.0
ABD	-2.0	-2.7	-6.5	-12.8	-10.3	-9.6	-7.9
Arjantin	-0.9	-2.1	-0.8	-3.6	-1.6	-2.0	-1.9
Brezilya	-3.5	-2.7	-1.4	-3.1	-2.9	-2.5	-2.8
Şili	7.9	8.4	4.3	-4.4	-0.3	1.4	1.6
Çin	-0.7	0.9	-0.4	-3.1	-2.3	-1.6	-0.8
Hindistan	-5.5	-4.2	-7.2	-9.7	-8.8	-8.0	-7.6
Endonezya	0.2	-1.0	0.0	-1.8	-1.2	-1.8	-1.3
Malezya	-2.3	-2.6	-3.6	-5.9	-5.1	-5.1	-4.9
Polonya	-3.6	-1.9	-3.7	-7.3	-7.9	-5.5	-3.8
Rusya	8.3	6.8	4.9	-6.3	-3.5	-1.1	-2.1
Güney Afrika	0.8	1.5	-0.5	-5.2	-5.1	-4.3	-3.9
Tayland	2.2	0.2	0.1	-3.2	-2.7	-2.6	-2.9
Türkiye	0.0	-1.6	-2.4	-5.6	-2.9	-0.9	-1.0

Genel Devlet Faiz Dışı Bütçe Dengesi (GSYH'ya oran; yüzde)-IMF Fiscal Monitor 2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Belçika	3.9	3.3	2.3	-2.5	-0.9	-0.3	0.0
Fransa	0.0	-0.3	-0.6	-5.3	-4.9	-3.4	-2.1
Almanya	0.8	2.7	2.5	-0.8	-1.2	0.4	0.8
Yunanistan	-1.5	-2.0	-4.8	-10.3	-4.9	-1.3	0.8
İrlanda	3.9	0.8	-6.5	-12.4	-28.9	-6.8	-4.4
İsrail	2.8	3.8	0.8	-2.2	-0.7	0.6	1.2
İtalya	1.1	3.3	2.2	-1.0	-0.3	0.5	2.6
Japonya	-3.5	-1.9	-3.4	-9.4	-8.1	-8.9	-7.7
G. Kore	2.5	3.7	3.0	1.1	2.8	3.3	3.6
Norveç	16.3	14.8	16.3	8.1	8.4	9.3	8.5
Portekiz	2.2	-0.4	-0.7	-7.4	-6.3	-1.9	0.1
Singapur	4.4	9.3	4.6	-1.5	4.5	2.5	2.9
İspanya	3.3	3.0	-3.1	-9.9	-7.8	-4.4	-3.1
İngiltere	-1.1	-1.1	-3.3	-8.5	-7.7	-5.6	-4.1
ABD	-0.1	-0.7	-4.5	-10.9	-8.4	-8.0	-6.3
Arjantin	4.2	2.5	2.8	0.2	1.7	1.1	1.0
Brezilya	3.2	3.4	4.0	2.1	2.4	3.2	3.0
Şili	8.0	8.2	4.0	-4.6	-0.3	1.6	1.7
Çin	-0.2	1.3	0.0	-2.7	-1.8	-0.7	-0.1
Hindistan	0.0	1.1	-2.1	-4.7	-4.3	-3.6	-3.1
Endonezya	2.6	1.0	1.8	-0.1	0.2	-0.4	0.1
Malezya	-0.6	-1.1	-1.9	-4.3	-3.6	-3.4	-3.3
Polonya	-1.0	0.4	-1.5	-4.7	-5.2	-2.8	-0.9
Rusya	8.9	6.8	5.1	-6.0	-3.2	-0.6	-1.3
Güney Afrika	3.7	4.3	2.1	-2.7	-2.5	-1.6	-0.9
Tayland	3.5	1.2	1.0	-2.4	-1.9	-1.7	-2.0
Türkiye	5.1	3.2	2.0	-1.0	0.8	1.8	1.8

Genel Devlet Brüt Borç Stoku (GSYH'ya oran; yüzde)-IMF Fiscal Monitor 2011

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Belçika	88.0	84.2	89.8	96.3	96.7	94.6	94.3
Fransa	63.9	64.2	68.3	79.0	82.4	86.9	89.4
Almanya	67.9	65.0	66.4	74.1	84.0	82.6	81.9
Yunanistan	106.1	105.4	110.7	127.1	142.8	165.6	189.1
İrlanda	24.7	24.9	44.4	65.2	94.9	109.3	115.4
İsrail	85.0	78.1	77.1	80.7	77.4	71.1	68.9
İtalya	106.6	103.6	106.3	116.1	119.0	121.1	121.4
Japonya	191.3	187.7	195.0	216.3	220.0	233.1	238.4
G. Kore	31.1	30.7	30.1	33.8	33.4	32.0	30.0
Norveç	60.5	58.6	56.8	55.4	55.4	55.4	55.4
Portekiz	63.9	68.3	71.6	83.0	92.9	106.0	111.8
Singapur	86.8	85.9	97.2	105.0	96.3	93.5	90.1
İspanya	39.6	36.1	39.8	53.3	60.1	67.4	70.2
İngiltere	43.1	43.9	52.0	68.3	75.5	80.8	84.8
ABD	61.1	62.3	71.6	85.2	94.4	100.0	105.0
Arjantin	76.5	67.1	58.5	58.7	49.1	43.3	41.5
Brezilya	66.7	65.2	63.6	68.1	66.8	65.0	64.0
Şili	5.3	4.1	5.2	6.2	9.2	10.5	10.6
Çin	16.2	19.6	17.0	17.7	33.8	26.9	22.2
Hindistan	78.5	75.4	74.7	74.2	67.3	64.9	64.2
Endonezya	40.4	36.9	33.2	28.6	27.4	25.2	24.0
Malezya	43.2	42.7	42.8	55.4	54.2	55.1	55.9
Polonya	47.7	45.0	47.1	50.9	55.0	56.0	56.4
Rusya	9.0	8.5	7.9	11.0	11.7	11.7	12.1
Güney Afrika	32.6	28.3	27.3	31.5	34.8	36.9	38.5
Tayland	42.0	38.3	37.3	45.2	44.1	43.0	43.5
Türkiye	46.1	39.4	39.5	46.1	42.2	40.3	38.1
Gelişmiş Ülkeler	74.3	73.4	79.7	91.9	98.1	102.9	106.1
Gelişmekte Olan Ülkeler	36.6	35.9	34.7	36.7	40.9	37.8	36.0